

ЦИНКОВИТЕ МОМЧИЊА

СВЕТЛАНА АЛЕКСИЕВИЧ

The translation was kindly supported by the Fund for
Central & East European Book Projects, Amsterdam

Преводот на делото е поддржан од Фондот за книжевни
проекти од Централна и Источна Европа, Амстердам

БИБЛИОТЕКА – НА ПАТ

Уредник

Филип Димевски

Јазична редакција

Филип Димевски

Наслов на оригиналот:

Светлана Александровна Алексиевич

Цинковые мальчики

Copyright © 2013 by Svetlana Alexievich

Компјутерска обработка

Бегемот

Ликовно уредување

Бојан Димитријевиќ

© Сите права на изданието ги има БЕГЕМОТ ДООЕЛ – Скопје.
Забрането е копирање, умножување и објавување на делови
или на целото издание во печатени или електронски медиуми
без писмено одобрение од издавачот.

ЦИНКОВИТЕ МОМЧИЊА

СВЕТЛАНА АЛЕКСИЕВИЧ

превод од руски јазик
Андреј Јованчевски

Скопје, 2018

СОДРЖИНА

ПРОЛОГ	9
ОД БЕЛЕШКИТЕ (ВО ВОЈНАТА)	16
ПРВ ДЕН	30
ВТОР ДЕН	91
ТРЕТ ДЕН	162
POST MORTEM	224
СУДЕЊЕТО НА „ЦИНКОВИТЕ МОМЧИЊА“	227

На дванаесетти јануари илјада осумстотини и првата година, на Козаците на донскиот атаман Василиј Орлов им е заповедано да одат во Индија. Даден им е еден месец да стигнат до Оренбург, а оттаму три месеци „преку Бухарија и Хива до реката Инд“. Наскоро, триесет илјади Козаци ја пресекуваат Волга и навлегуваат длабоко во казахстанските степи...

*Во борба за власт. Страници од политичката историја на Русија во XVII век
Москва, „Мисла“, 1988, с. 475*

Во декември 1979 г. советското раководство донесе решение за испраќање војски во Авганистан. Војната траеше од 1979 до 1989 г. – девет години, еден месец и дванаесет дена. Низ Авганистан поминаа повеќе од половина милион припадници на ограничениот контингент на советските војски. Општите човечки загуби на советските вооружени сили изнесуваа 15051 човек. Исчезнаа и беа заробени 417 војници. Според состојбата од 2000 г. 287 луѓе останаа заробени и неоткриени.

Полит.ру, 19 ноември 2003 г.

ПРОЛОГ

Сама одам... Сега ми претстои уште долго да одам сама.

Син ми уби човек... Со кујнскиот сатар со кој си сечев месо. Се врати од војната и веднаш го уби... Изутрината го донесе сатарот назад, го врати во долапчето каде што си ги чувам садовите. Истиот ден со него сечев кременадли... По некое време, на телевизија и во вечерниот весник објавија дека рибарите уловиле труп во градското езеро... Исечкан на парчиња... Ми се јавува пријателката:

- Прочита? Професионално убиство... Авганистански ракопис...

Син ми беше дома, лежеше на каучот, читаше книга. Сè уште ништо не знаев и ништо не насетував, но, којзнае зошто, откако ги чув тие зборови, фрлив поглед кон него... Мајчинско срце...

Слушате ли како лаат кучиња? Не? А јас слушам... Штом ќе почнам да раскажувам за тоа, слушам како лаат кучиња. Како трчаат... Во затворот каде што лежи сега има големи црни овчари... И сите луѓе се облечени во црно, само во црно... Кога се враќам во Минск и одам по улица, покрај пекарница, покрај детска градинка, носам векна леб и слушам како лаат кучиња. Заглушувачки лаеж. Слепувам од него... Еднаш за малку не се фрлив под кола...

Подготвена сум да одам на гробот на син ми... Подготвена сум да лежам покрај него... Ама, не знам... Не знам како да живеам со ова... Понекогаш ми е страв да влезам во кујната, да го видам долапчето каде што лежеше сатарот.... Не слушате ли? Ништо ли не слушате?!

Сега не знам кој е син ми. Каков ќе се врати за петнаесет години? Му дадоа петнаесет години строг затвор... Како

го воспитував? Го интересираа балски танци... Го носев во Ленинград, во Ермитаж. Заедно читавме книги... (Плаче.) Авганистан ми го зеде синот...

...Пристигна телеграма од Ташкент – да си го пресретнете синот, тој и тој авион... Истрчав на балкон, на цел глас сакав да викнам: „Жив е! Син ми се враќа жив од Авганистан! Заврши за мене страшната војна!“ – И се онесвестив. На аеродромот, се разбира, задоцнивме, авионот беше одамна слетан, па го најдовме во еден сквер. Лежеше на земја и се држеше за тревата, се чудеше што е толку зелена. Не му се веруваше дека е вратен... Но, немаше радост на лицето...

Вечерта ни дојдоа соседите – имаа мало девојче и ѝ имаа врзано светлосино панделче. Ја седна кај себе в skut, ја стисна и заплака. Солзи – течат ли течат. Бидејќи таму убивале. И тој убивал... Подоцна сфатив.

Цариниците му ги собрале увозните гаќи за пливање. Американски. Не е дозволено... Така што, се врати без долна облека. Донел наметка за мене – таа година имав наполнето четириесет години – му ја собрале и наметката. На баба му ѝ купил марама – и неа му ја собрале. Само со цвеќе се врати. Со гладиоли. Но, немаше радост на лицето.

Изутрината се разбуди нормален: „Мамичке! Мамичке!“ А вечерта му се стемни лицето, очите му стежнаа... Не можам да ви опишам... Отпрвин не пиеше ни капка... Седи и гледа во сидот. Ќе скокне од креветот и ќе ја грабне јакната...

Застанувам на вратата:

– Каде си тргнал, Ваљушка?

Гледа во мене како да ме нема. И излегува.

Се враќам доцна од работа – далеку ми е фабриката, втора смена – свонам на вратата, а тој не отвора. Не ми го познава гласот. Чудно... Разбирам да не ги препознава гласовите на другарите, ама мојот?! Освен тоа, само јас го викав „Ваљушка“. Цело време како да чекаше некого, се плашеше. Му купив нова кошула, му ја облекувам да ја проба, гледам – исекотини на рацете.

– Што ти е ова?

– Ситница, мамо.

Отпосле дознав. По судот... Во военото училиште си ги сечел вените... На воена вежба бил радиотелеграфист и не успеал навреме да ја закачи антената од радиостаницата на дрво, не стигнал во предвиденото време, па водникот го натерал да исцрпи педесет кофи од клозетот и да ги пренесе пред целиот stroj. Почнал да ги носи и се онесвестил. Во болница му дале дијагноза – лесен нервен напад. Ноќта се обидел да си ги пресече вените. Вториот пат – во Авганистан... Пред да појдат во борба... Провериле – радиостаницата не работи. Исчезнале дефицитни делови, некој од нивните ги здиплил... Кој? Командирот го обвинил за кукавичлук, божем, ги скрил деловите за да не оди заедно со сите други. А таму краделе сè еден од друг... Возилата ги расклопувале на делови и ги носеле по дуќаните, ги продавале. Купувале наркотици, цигари, храна... Цело време гладувале.

На телевизија прикажуваа емисија за Едит Пјаф, ја гледавме заедно.

– Мамо – ме прашува – знаеш ли што се тоа наркотици?

– Не – го лажам, а веќе го следев за да видам дали пуши. Никакви траги. Но, знаев дека таму употребувале наркотици.

– Како беше во Авганистан? – го прашав еднаш.

– Не прашувај, мајко.

Кога излегуваше од дома, му ги читав авганистанските писма, сакав да ископам, да дознам што му се случило. Ништо особено не наоѓав во нив. Пишуваше дека му недостасува зелената трева, ја молеше баба му да се фотографира на снегот и да му испрати слика. Но, јас гледав, чувствував дека нешто се случува со него. Друг човек ми вратија... Тоа не беше син ми. Лично јас го испратив во војска, а можеа да му ја одложат службата. Сакав да стане мажествен. Го убедував него, а и себеси се убедував дека војската ќе го направи подобар, посилен. Го испратив во Авганистан со гитара, на заминување му приредив слатка трпеза. Викна другари, девојки... Купив десет торти, се сеќавам.

Само еднаш прозборе за Авганистан. Една вечер... Вле-
зе во кујната додека готвев зајак. Чинијата беше полна крв.
Ги натопи прстите во крвта и се загледа во неа. Ја гледа и
самиот себеси си зборува:

– Донесоа еден другар со распорен стомак... Ме молеше
да го докрајчам... Го застрелав...

Прстите му беа во крв од зајачкото месо, свежо... Со так-
ви прсти извади цигара и излезе на балконот. Ни збор не
прозборе со мене таа вечер.

Појдов по лекари. Вратете ми го синот! Спасете го! Сè
им раскажав... Го испитуваа, го гледаа, но освен ишијас,
ништо не му најдоа.

Се враќам еднаш дома – четворица непознати на масата.

– Мамо, од Авганистан се. На железничката ги најдов.
Немаат каде да спијат.

– Сега ќе ви испечам колач, веднаш! – којзнае зошто се
израдував.

Една недела останаа кај нас. Не броев, но мислам дека
испија три гајби вотка. Секоја вечер дома гледав петмина
туѓинци. Петтиот беше син ми... Не сакав да им ги слушам
разговорите, се плашев. Но, во иста куќа сме... И без да са-
кам, наслушнував... Зборуваа дека кога седеле по две неде-
ли во заседа, им давале стимуланси за да бидат похрабри.
Но, сето тоа се чува во тајност. Со какво оружје подобро се
убива... Од какво растојание... Отпосле се сетив на тоа, кога
се случи сè... Отпосле почнав да мислам, да се присетувам
и да се тресам. А дотогаш само се плашев: „Ах“ – си велев –
„сите се некако полудени. Сите се ненормални“.

Ноќта пред тој ден... Кога го уби човекот... Сонував како
го чекам, а него го нема и го нема. И, ете, ми го носат... Ми го
носат четворицата „Авганистанци“. И го фрлаат на валкани-
от под. Бетонски под имаме дома, во кујната – подот е како
во затвор.

Во тоа време веќе се имаше запишано на подготвителен
курс за радиотехничкиот факултет. Имаше напишано добра
семинарска. Среќен беше што сè му оди добро. Дури почнав

да мислам дека се смирува. Ќе почне да студира. Ќе се ожени. Но, штом ќе се стемнеше, почнував да се плашам... Ќе седне и безизразно ќе се загледа во сидот. Ќе заспие во фотелјата... Сакам да го зграпчам и никаде веќе да не го пуштам. А сега го сонувам малечок – ме моли да му дадам за јадење... Цело време е гладен. Ги протега рацете... Секогаш го сонувам како мал и понижен. А како е во стварноста?! Можеме да се видиме ед-наш-двапати во месецот. Четири часа разговор преку стакло...

Две средби годишно кога можам барем да му дадам да јаде. И тие кучиња што лаат... Го сонувам тој лаеж, секаде ме прогонува.

Еден маж почна да ми се додворува... Еднаш ми донесе цвеќе... „Тргнете се од мене“ – му се развивав – „јас сум мајка на убиец“. На почетокот се плашев да сретнам некој од неговите. Ќе се затворам во бањата и чекам сидовите да се срушат врз мене. Ми се чинеше дека сите на улица ме препознаваат, дека ме покажуваат со прст и си шепотат: „Се сеќавате на оној страшен случај? Син ѝ беше убиецот. Го масакрира човекот. Авганистански ракопис...“ Само ноќе излегував надвор. Сите птици ги научив. Ги препознавав по гласот.

Неколку месеци се водеше истрага... Тој молчеше. Појдов во Москва, во воената болница „Бурденко“. Таму најдов момци што имаа служено во Спецназ, како него. Се отворив пред нив...

– Момци, зошто син ми би убил човек?

– Имало зошто.

Морав самата да се убедам дека можел да го направи тоа... Да убие... Долго ги испрашував и сфатив дека можел. Ги прашував за смртта... Не, не за смртта, туку за убивањето. Разговорот не им предизвикуваше посебни чувства... Чувства какви што секое убиство обично предизвикува кај нормален човек што не видел крв. Ми зборуваа за војната како за работа во која задачата е да се убива. Потоа се сретнав со момци што исто така биле во Авганистан, кои, кога имаше земјотрес во Ерменија, имаа заминато таму со спасувачките одреди. Ме интересираше, ме обземаше прашање-

то дали им било страв. Што чувствувале кога ја гледале смртта? Не, од ништо не им било страв. Отапено им е дури и чувството за жал. Разнесени, сплескани черепи, коски... Цели училишта закопани под земја... Цели одделенија... Децата, како што седеле на час, така и пропаднале под земја. А тие се присетуваа и раскажуваа за други нешта – колку богати вински визби откопувале, каков коњак, какво вино пиле. Камо некаде пак да затресе, се шегуваа. Само на некое топло место, каде што расте лозје, каде што прават добро вино... Здрави ли се тие? Имаат ли нормална психа?

„И мртов го мразам“. Така ми напиша неодамна. По пет години... Што му се случило таму? Не кажува. Знам само дека тоа момче, Јура се викаше, се фалеше дека во Авганистан заработил многу чекови¹. А потоа излезе дека служел во Етиопија, како заставник. Лажеше за Авганистан...

Во судот, само адвокатката рече дека се води процес против болен човек. Дека на обвинителната клупа не седи злосторник, туку болен човек. Дека треба да се лечи. Но, тогаш, пред седум години, сè уште не се знаеше вистината за Авганистан. Сите ги нарекуваа херои. Војници-интернационалисти. А син ми беше убиец... Затоа што овде го направил она што тие го правеле таму. За што им давале медали и ордени таму? Зошто само него го судеа? Зошто не ги судеа оние што го испратија таму, каде што го научија да убива? Јас не го учев на тоа... *(Си го покрива лицето и јачи.)*

Уби човек со кујнскиот сатар... А изутрината го донесе и го врати во долапчето. Како обична лажица или виљушка...

Ќ завидувам на една мајка на која синот ѝ се вратил без двете нозе... Нека ја мрази кога ќе се напие... Нека го мрази целиот свет... Нека ѝ се нафрла како свер. Му плаќа прости-тутки за да не полуди. И самата еднаш легна со него кога сакаше да се фрли од деветтиот кат. На сè ќе се согласам...

---

¹ Советските учесници во Авганистанската војна, наместо пари, добивале чекови (бонови) со номинална вредност вредност на рубљата, кои можеле да ги користат во посебни продавници. (Сите фусноти во текстот се забелешки на преведувачот).

На сите мајки им завидувам, дури и на оние на кои синови-
те им под земја. Би седела покрај гробот и би била среќна.
Би му носела цвеќе.

Слушате ли како лаат кучињата? По мене трчаат. Ги
слушам...

Мајка

**ОД БЕЛЕШКИТЕ
(ВО ВОЈНАТА)**

Јуни 1986 година

Не сакам повеќе да пишувам за војната... Повторно да живеам среде „филозофијата на исчезнувањето“ наместо среде „филозофијата на животот“. Да го збирам бесконечното искуство на небитието. Кога ја завршив „Војната нема женско лице“, долго време не можев да гледам како, од обичен удар од носот на дете тече крв. На одмор бегав од рибарите, кои весело ја фрлаа на крајбрежниот песок рибата уловена во далечните длабочини, ми се лошеше од вкочанетите, испакнати рибји очи. Секој си има своја резерва сили за заштита од болка – физичка и психичка; мојата беше исцрпена докрај. Ме избекумуваше мјаукањето на мачка подгазена од кола, го свртував лицето од згмечен дождовен црв. Од жаба исушена на патот... Честопати помислував дека животните, птиците, рибите, исто така, имаат право на своја историја на страдањето. И неа ќе ја напишат еден ден.

И одеднаш! – ако тоа може да се нарече „одеднаш“ – тече седмата година од војната... Но, ние не знаеме ништо за неа, освен од херојските телевизиски репортажи. Одвреме-навреме ќе нè штрекнат цинковите сандачи донесени оддалеку, кои не ги збира во затворските размери на „хрушчовките“. Ќе згрми почесната стрелба – и повторно тишина. Нашиот митолошки менталитет е непоколеблив – ние сме спределиви и велики. И секогаш имаме право. Догоруваат последните одблесоци од идејата за светска револуција... Никој не забележува дека пожарот ни е веќе дома. Ни се запали сопствениот дом. Започна горбачовската перestroјка. Итаме кон новиот живот. Што нè чека напред? За

што ќе бидеме способни по толку години вештачки летаргичен сон? А нашите момчиња гинат некаде далеку, без да се знае зошто...

За што се зборува околу мене? За што се пишува? За интернационалната должност и за геополитиката, за нашите државни интереси и за јужните граници. И луѓето веруваат во тоа. Веруваат! Мајките, кои до неодамна во очај се удираа во затворените железни сандаци во кои им ги враќаа синовите, настапуваат во училиштата и воените музеи, повикувајќи други момчиња „да си ја извршат должноста кон Татковината“. Цензурата внимателно следи во воените репортажи да не се споменува за смртта на нашите војници, нè уверуваат дека „ограничениот контингент“² на советската војска му помага на братскиот народ да гради мостови, патишта, училишта, да развезува ѓубриво и брашно по кишлаците³, а советските лекари ги породуваат авганистанските жени. Вратените војници доаѓаат со гитари во училиштата, за да пеат за тоа за што треба да се писка.

Долго разговарав со еден... Сакав да чујам за мачноста на тој избор – да се пука или не? За него, пак, во тоа немаше никаква драма. Што е добро, што е лошо? Добро ли е да се убива „во името на социјализмот“? За овие момчиња границите на моралот се исцртани со воената наредба. За волја на вистината, за смртта зборуваат попретпазливо од нас. Тука веднаш се забележува јазот меѓу нас.

Како истовремено да се преживува историјата и да се пишува за неа? Не може секое делче од животот, сета егзистенцијална „кал“ да се фати за шија и да се втера во книга. Во историјата. Треба да се „прекрши времето“ и да се „улови духот“.

„Сто сенки има тагата.“ (В. Шекспир. *Ричард III*)

---

² Официјален назив на вооружените сили на СССР во Авганистан до 1989 г.

³ Селска населба на полуномадските централноазиски народи; зборот изворно означува: место за презимување.

...Во полупразната чекалница на автобуската станица седи офицер со патнички куфер, а покрај него слабичко момченце, потстрижено до гола кожа, по војнички, со виљушка копа во купот со засушен фикус. Простодушно им приоѓаат селските жени и ги распрашуваат: каде, зошто, кои се? Офицерот го испраќа дома војникот, кој полудел. „Копа уште од Кабул, со што и да му се најде в раце: лопата, виљушка, прачка, пенкало.“ Момчето ја поткрева главата: „Треба да се скриеме... Ќе ископам дупка... Брзо ќе ископам. Ги викавме братски гробници. Ќе ископам голема дупка за сите вас...“

За првпат видов зеници големи колку самите очи...

Стојам на градските гробишта... Околу мене стотици луѓе. Насреде – девет ковчези опшиени со црвена басма. Војници држат говор. Генералот зел збор... Жените во црно плачат. Луѓето молчат. Само едно малечко девојче со плетени липта над ковчегот: „Тато! Таато! Каде си? Ми вети дека ќе ми донесеш кукла. Убава кукла! Ти нацртав цел албум куќички и цветчиња... Те чекам...“ Еден млад офицер го крева в раце девојчето и го носи накај црната волга. Но ние уште долго слушаме: „Тато! Таато! Таато најсакан!“

Генералот зборува... Жените во црно плачат. Ние молчимо. Зошто молчимо?

Не сакам да молчам... И не можам повеќе да пишувам за војната.

СЕПТЕМВРИ 1988 ГОДИНА

5 септември

Ташкент. На аеродромот е задушливо, мириса на дињи, како да не е аеродром, туку бостаниште. Два по полноќ е. Под таксито бестрашно се плеткаат дебели полудиви мачки, велат дека се авганистански. Среди сончаната толпа туристи, среди сандаците, кошните со овошје, потскокнуваат млади војници (момчиња) со патерици. Никој не

им обрнува внимание, веќе имаат свикнато. Спијат и јадат тука, на подот, врз стари весници и списанија, со недели не можат да си купат билети за Саратов, Казањ, Новосибирск, Киев... Каде ги испосакатиле? Што бранеле таму? Никого не го интересира. Само едно малечко момче не ги симнува од нив ококорените очи, а една пијана питачка му приоѓа на едно војничко:

– Дојди ваму... Да те пожалам...

Ќ одмавнува со патерицата. А таа, без да се навреди, му дофрла нешто тажно и женско.

Покрај мене седат офицери. Зборуваат за тоа колку ни се лоши потезите. За стомачниот тифус, за колерата, маларијата и жолтицата. Како во првите години од војната немало ни бунари, ни кујни, ни бањи, немало со што да се мијат садовите. Зборуваа и тоа кој што донел: некој – видеорекордер, некој магнетофон – „Шарп“ или „Сони“. Ми остана во сеќавање со какви очи ги гледаа убавите одморени жени во деколтирани фустани...

Долго го чекаме воениот авион за Кабул. Велат дека најпрвин ќе ја натоварат опремата, а потоа луѓето. Чекаат стотина луѓе. Сите војници. Неочекувано многу жени.

Одломки од разговорите:

– Го губам слухот. Прво престанав да ги слушам птиците што пеат високо. Последица од контузија на главата... Жолните врапци, на пример, воопшто не ги слушам. Си ги снимив на магнетофон и си ги пуштам на најгласно...

– Првин стрелаш, а потоа гледаш кој е – дали е жена или дете? Секој си има свој кошмар...

– За време на престрелка, магарето легнува, а штом ќе заврши – скокнува на нозе.

– Што сме ние во Сојузот? Проститутки? Го знаеме тоа. Барем да спечалевме за стан. А мажите? Што мажите? Сите се пијаници.

– Генералот зборуваше за интернационалната должност, за одбраната на јужните граници. Дури и се разнежни: „Земете им лижалчиња. Деца се. Бонбоните се најдобар подарок.“

– Млад беше офицерот. Кога дозна дека му ја отсекле ногата, заплака. Лицето му беше како на девојче – румено, бело. Отпрвин се плашев од мртвите, особено ако беа без нозе или без раце. А потоа се навикнав...

– Заробуваат. Ги сечат екстремитетите и ги стегаат со завои за да не умрат од искрвавување. И такви ги оставаат, а нашите ги собираат отсечените делови. Сакаат да умрат, а овие насила ги лечат. По излегувањето од болницата, не сакаат да се вратат дома.

– На царина ми ја забележаа празната патна торба: „Што носиш?“ – „Ништо.“ – „Ништо?“ Не ми поверуваа. Ме натераа да се соблечам до гаќи. Сите носат по два-три куфери.

Во авионот добив место покрај оклопен транспортер врзан со синџири. За среќа, мајорот до мене беше трезен, сите останати наоколу беа пијани. Во близина, некој спиеше врз биста на Маркс (портретите и бистите на социјалистичките водачи беа натоварени без пакувања), не носеа само оружје, туку и прибор со сè што беше неопходно за советските ритуали. Беа распослани црвени знамиња, црвени ленти...

Пискот на сирени...

– Станувајте. Ќе го преспиете царството небесно. – Веќе сме над Кабул.

Слетуваме.

...Татнеж од топови. Патроли со автомати и во панџири бараат пропусница.

Не сакав повеќе да пишувам за војната. Но, се најдов во вистинска војна. Насекаде воени луѓе, воени предмети. Воено време.

12 септември

Има нешто неморално во анализирањето на туѓата храброст и подготвеност на ризик. Вчера појдовме на појадок во мензата, се поздравивме со стражарот. По половина час го уби шрапнел што случајно залутал во гарнизонот. Цел ден се обидував да се сетам на лицето на тоа момче...

Новинарите тука ги нарекуваат бајкописци. Писателите, исто така. Во нашата писателска група сите се мажи. Се стремат кон далечните караули, сакаат да тргнат во борба. Прашувам еден од нив:

– Зошто?

– Интересно ми е. Ќе кажам дека сум бил во Саланга. Ќе пукам.

Не можам да се ослободам од чувството дека војната е рожба на машката природа, која ми е несфатлива во многу погледи. Но, секојдневието на војната е грандиозно. Аполинер пишува: „Ах, колку е убава војната.“

Во војната сè е различно... и ти, и природата, и твоите мисли. Овде разбрав дека човечката мисла може да биде многу сурова.

Прашувам и насекаде слушам – во касарната, во мензата, на фудбалскиот терен, навечер на танците – неочекувани атрибути на мирниот живот.

– Го застрелав одблизу и видов како се распрнува човечкиот череп. „Првиот“ – си помислив. По борбата – ранети и убиени. Сите молчат... Мене ми се присонуваат трамваи. Како со трамвај се враќам дома... Омилен спомен: мама пече колачи. Дома мириса на слатко тесто...

– Се дружиш со некое добро момче... А потоа гледаш како цревата му висат по камењата. Почнуваш да се одмаздуваш.

– Чекаме карван. Во заседа сме два-три дена. Лежиме на врелиот песок, вршиме нужда во лежечка положба. При крајот од третиот ден побеснуваш. И со таква омраза го испукуваш првиот рафал. По престрелката, кога сè е завршено, гледаме: карванот носел банани и џем. Се најадовме слатко за цел живот...

– Запленивме „духови“⁴... – „Каде ви се воените складишта?“ – ги прашуваме. Молчат. Качивме двајца во хеликоптер: „Каде се? Покажи.“ – Молчат. Едниот го фрлавме врз карпите...

---

⁴ Жаргонски назив за „душманите“ – муџахедините, авганистанските бунтовници.

– Да се води љубов во војната и по војната не е исто нешто... Во војната сè е како првпат...

– Стрела „Град“... Летаат ракети... А над сето тоа виси: ми се живее! ми се живее! ми се живее! Но, не сакаш ништо да знаеш за страдањата на другата страна. Ми се живее, и толку. Ми се живее!!!

Да се напише (раскаже) сета вистина за себе, според Пушкин, е физички невозможно.

Во војната човека го спасува тоа што свеста се одвлекува, се расејува. Но, смртта е насекаде, бесмислена, случајна. Без возвишена смисла.

...Врз тенкот, напишано со црвено: „Ќе се одмаздиме за Малкин“.

Среде улицата млада Авганистанка клечи пред убиеното дете и пишти. Така, веројатно, пиштат само ранетите сверови.

Минуваме покрај запустените кишлаци што личат на изорано поле. Мртвата глина на неодамнешното човечко живеалиште е пострашна од темнината од која можат да припукаат.

Во болницата става плишено мече врз креветот на едно Авганистанче. Тоа ја зема играчката со заби и така си игра насмевнувајќи се, нема ниту една рака. „Твоите Руси пукаа“ – ми ги преведуваат зборовите на мајка му. – „А ти, имаш ли деца? Што имаш, синче или ќеркичка?“ Не успевам да разберам што има повеќе во нејзините зборови – ужас или прошка?

Раскажуваат за суровоста со која муџахедините се пресметуваат со нашите пленици. На средновековен начин. Тука, всушност, навистина е друго време, календарите покажуваат четиринаесетти век.

Кај Лермонтов, во „Јунакот на нашето време“, Максимич, оценувајќи ги постапките на горјанецот што го заклал татко ѝ на Бела, вели: „Се разбира, според нивниот обичај, тој имаше целосно право“ – иако, од руска гледна точка, постапката е сверска. Писателот ја доловил таа чудесна црта

на рускиот народ – умешноста да се влезе во кожата на другиот народ, да се погледнат нештата „по нивно“.

А сега...

17 септември

Од ден во ден гледам како човекот се лизга надолу. Ретко се искачува нагоре.

Кај Достоевски, Иван Карамазов забележува: „Сверот никогаш не може да биде толку суров колку човекот, толку виртуозно, толку уметнички суров.“

Да, почнувам да се сомневам дека не сакаме да слушаме за тоа, не сакаме да знаеме за тоа. Но, во секоја војна, кој било и во име на што било и да ја води – Јулиј Цезар или Јосиф Сталин – луѓето се убиваат едни со други. Тоа е убиство, но кај нас не е вообичаено да се замислиме над тоа, па дури, од некоја причина, во училиштата не зборуваме за патриотско, туку за воено-патриотско воспитување. Зошто тогаш се чудам? Сè е јасно – воен социјализам, воена земја, воено мислење.

Не треба така да се искушува човек. Нема да ги издржи таквите искушенија. Во медицината тоа се нарекува вивисекција.

Навечер, во војничкиот дом спроти хотелот, вклучуваат магнетофон. Ги слушам „авганистанските“ песни. Детски, сè уште неоформени гласови пееја засипнато, во манир на Висоцки: „Сонцето падна во кишлакот, како огромна бомба“, „Не ми треба слава. Да преживееме – доволна ќе е награда“, „Зошто убиваме? Зошто нè убиваат?“, „И лицата почнав да ги заборавам“, „Авганистан, ти си ни повеќе од должност, ти си ни свет“, „Како големи птици, едноногите скокаат крај морето“, „Мртвиот никому не припаѓа. Нема веќе омраза на лицето негово“.

Таа ноќ сонувам – нашите војници се враќаат во Сојузот, а јас сум меѓу оние што ги испраќаат. Му приоѓам на едно момченце, без јазик, немо. Вратено од заробеништво. Од под војничката блуза му стрчи болничка пижама. Го

прашувам нешто, а тој само името си го пишува: „Вањечка... Вањечка...“ Толку јасно го разликувам неговото име – Вањечка... Со ликот прилега на момчето со кое разговарав тој ден, кое постојано повторуваше: „Мама ме чека дома.“

Минувавме по замрените сокаци на Кабул, покрај познатите плакати во центарот на градот: „Комунизмот е светлата иднина“, „Кабул – град на мирот“, „Народот и партијата се едно“. Наши плакати, отпечатени во наши печатници. Нашиот Ленин стои овде со крената рака...

Се запознавам со московски камермани.

Го снимаат товарињето на „црните лалиња“⁵. Со спуштени погледи раскажуваат како мртвите ги облекуваат во стари воена униформи од четириесеттите години, во панталони за јавање, понекогаш ги ставаат необлечени, се случува да снема униформи. Стари штици, ’рѓосани клинци... „Во замрзнувачот донесоа нови жртви. Мириса на бајато свинско.“

Кој ќе ми поверува ако напишам за тоа?

20 септември

Видов борба...

Тројца загинаа... Вечерта сите вечераат, не споменуваат ништо за борбата и за мртвите, иако лежат некаде во близина.

Право на човекот е да не убива. Да не учи да убива. Не е запишано во ниту еден устав.

Војната не е настан, туку свет... Овде сè е поинаку – и пејзажот, и човекот, и зборовите. Останува во сеќавање театралното лице на војната: ползи тенк, ечат команди... Светлечките патишта на куршумите во темнината...

Да се мисли за смртта е како да се мисли за иднината. Нешто се случува со времето кога мислиш на смртта и ја гледаш. Покрај стравот од смртта стои нејзината привлечност...

Во сведоштвата (неретко!) запрепастува агресивната наивност на нашите момчиња. Неодамнешните советски

---

⁵ „Црно лале“ – жаргонски назив на авионите со кои цинковите сандаци биле враќани назад во Советскиот Сојуз.

матуранти. А јас сакам да го извлечам од нив внатрешниот дијалог на човекот со себеси.

На кој јазик зборуваме со самите себеси, со другите? Ми се допаѓа јазикот на живиот говор, со ништо не е обременет, пуштен е на слобода. Во него сè е разиграно и весело – синтаксата, интонацијата, акцентите – па чувството може точно да се реконструира. Јас го следам чувството, а не настанот. Како се развивале нашите чувства, а не настаните. Можеби она што го правам прилега на работата на историчарот, но јас сум историчар на она што исчезнува без трага. Што се случува со големите настани? Тие се преселуваат во историјата, додека малите – но главни за малиот човек – исчезнуваат без трага. Денес едно момче (поради својата кривост и болешливост, едвај личи на војник) раскажуваше колку е необично и истовремено занесно да се убива во група. И колку е страшно да се застрела некој.

Размислувајќи за невозможноста да се пишува книга за војната среде војна. Пречат сожалувањето, омразата, физичката болка, другарството... И писмото од дома, по кое толку ти се живее... Велат дека, кога убиваат, се трудат да не гледаат во очите, дури ни на камила. Овде нема атеисти. И сите се суеверни.

Ме прекорнуваат (особено офицерите, поретко војниците) дека, наводно, немам пукано и не нишанеле во мене, па како можам да пишувам за војната? Можеби е подобро што не сум пукала.

Има ли човек кому самата мисла за војната му носи страдање? Не го наоѓам. Но, вчера, покрај штабот лежеше мртва непозната птица. И, чудно... Војниците ѝ приоѓаа и се обидуваа да погодат каква птица е. Ја сожалуваа.

Има некакво вдахновение на мртвите лица... Никако не можам да се навикнам и на безумието на вообичаеното во војната – вода, цигари, леб... Особено кога заминуваме од гарнизонот и се качуваме по планините. Таму човекот е еден на еден со природата и со случајот. Ќе прелета куршум или не? Кој ќе пукне прв – ти или тој? Таму започнуваш да

го гледаш човекот како природно, а не како општествено битие.

А, во Сојузот, на телевизија прикажуваат како садат алеи на другарството, кои никој од нас овде ниту ги сретнал ниту ги садел...

Достоевски пишува во „Бесови“: „Убедувањето и човекот – се чини дека тоа се две многу различни нешта... Сите се виновни... доколку сите се убедат во тоа!“ И кај него постои мислата дека човештвото знае за себе повеќе, многу повеќе одошто успеало да запише во литературата, во науката. Велел дека таа мисла не е негова, туку на Владимир Соловјов.

Кога не би го читала Достоевски, би западнала во длабок очај...

21 септември

Некаде далеку татни ракетниот лансер „Град“. Страшно е дури и оддалеку.

По големите војни на XX век и масовната смрт, за да се пишува за современите (мали) војни, таквите како Авганистанската, потребни се други етички и метафизички позиции. Треба да се открие малото, личното и поединечното. Самиот човек. За некого – единствениот. Не како државата се однесува кон него, туку кој е тој за својата мајка, за својата сопруга. За своето дете. Како да си го вратиме нормалниот вид?

Мене ме интересира и телото, човечкото тело, како врска меѓу природата и историјата, меѓу животните и говорот. Сите физички детали се важни: како се менува крвта на сонце, човекот пред заминување... Животот, сам по себе, е неверојатна уметност и – колку и да звучи сурово – особено живописно е човечкото страдање. Темната страна на уметноста. Вчера видов како парче по парче ги собираа момчињата што ги раскинала противтенковска мина. Не морав да одам да видам, но појдов за да напишам. Сега пишувам...

Сепак, требаше ли да појдам? Чув како офицерите ми се потсмеваа зад грб: ќе се исплаши госпоѓицата. Појдов и немаше ништо јуначко во тоа, бидејќи таму се онесвестив. Од жештината ли, од стресот ли. Сакам да бидам искрена.

23 септември

Се качив во хеликоптер... Одгоре видов стотици цинкови сандачи подготвени како резерва, прекрасно и страшно блескаа на сонцето...

Ќе се соочиш со нешто такво и веднаш ти се раѓа мислата – литературата се задушува во своите граници... Со копирањето и фактот може да се искаже само она што окоото го гледа, а кому му е потребен исцрпен отчет за слученото? Потребно е нешто друго... Запечатените мигови, откинати од животот...

25 септември

Ќе се вратам одовде како слободен човек... Не бев таква сè додека не го видов тоа што го правиме тука. Беше страшно и осамено. Ќе се вратам и никогаш повеќе нема да влезам во ниту еден воен музеј...

* * *

Во книгата не користам вистински имиња. Едни ме замолуваа за анонимна исповед, други сакаат да забораваат на сè. Да забораваат на напишаното од Толстој – дека „човекот е како вода што тече“. Во него има сè. А во дневникот ги зачував презимињата. Можеби моите јунаци некогаш ќе посакаат да ги дознаат: Сергеј Амихањан, капетан; Владимир Агапов, поручник, началник на чета; Татјана Белозерских, службеничка; Викторија Владимировна Барташевич, мајка на Јуриј Барташевич, загинает војник; Дмитриј Бабкин, војник, нишанџија; Саја Емељановна Бабук, мајка на Светлана Бабук, загината медицинска сестра; Марија Терентјевна Бобкова, мајка на Леонид Бобков, загинает вој-

ник; Олимпијада Романовна Баукова, мајка на Александар Бауков, загинат војник; Таисија Николаевна Богуш, мајка на Виктор Богуш, загинат војник; Викторија Семјонова Валович, мајка на Валериј Валович, загинат поручник; Татјана Гајсенко, медицинска сестра; Вадим Глушков, поручник, преведувач; Генадиј Губанов, капетан, пилот; Ина Сергеевна Галовнева, мајка на Јуриј Галовнев, загинат поручник; Анатолиј Деветјаров, мајор, пропагандист на артилериски полк; Денис Л., војник, минофрлач; Тамара Довнар, сопруга на Петар Довнар, загинат поручник; Екатерина Никитична Платицина, мајка на Александар Платицин, загинат мајор; Владимир Јероховец, војник минофрлач; Софија Григорјевна Журављова, мајка на Александар Журављов, загинат војник; Наталија Жестовскаја, медицинска сестра; Марија Онуфриевна Зиљфигарова, мајка на Олег Зиљфигаров, загинат војник; Вадим Иванов, поручник, командир на минерски вод; Галина Фјодоровна Иљченко, мајка на Александар Иљченко, загинат војник; Евгениј Красњик, војник, моторизиран стрелец; Константин М., воен советник; Евгениј Котельников, постар водник, санитарски инструктор на разузнавачка чета; Александар Костаков, војник, офицер за врска; Александар Кувшиников, поручник, командир на минофрлачки вод; Надежда Сергеевна Козлова, мајка на Андреј Козлов, загинат војник; Марина Кисељова, службеничка; Тарас Кеџмур, војник; Петар Курбанов, мајор, командир на стрелачка планинска чета; Василиј Кубик, заставник; Олег Лељушенко, војник, минофрлач; Александар Лелетко, војник; Сергеј Лоскутов, воен хирург; Валериј Лисичјонок, водник офицер за врски; Александар Лавров, војник; Вера Лисенко, службеничка; Артур Метлицки, војник, разузнавач; Евгениј Степанович Мухортов, мајор, командир на баталјон, и неговиот син Андреј Мухортов, потпоручник; Лидија Ефимовна Манкевич, мајка на Димитриј Манкевич, загинат водник; Галина Мљаваја, сопруга на Степан Мљавиј, загинат капетан; Владимир Михолап, војник, минофрлач; Максим Медведјев, војник, авионски

нишанџија; Александар Николаенко, капетан, командир на хеликоптерски состав; Олег Л., хеликоптерски пилот; Наталија Орлова, службеничка; Галина Павлова, медицинска сестра; Владимир Панкратов, војник, разузнавач; Виталиј Руженцев, војник, возач; Сергеј Русак, војник, тенкист; Михаил Сиротин, поручник, пилот; Александар Сухоруков, поручник, командир на стрелачки планински вод; Тимофеј Смирнов, водник, артилерец; Валентина Кириловна Сањко, мајка на загинатиот војник Валентин Сањко; Нина Ивановна Сидељникова, мајка; Владимир Симанин, потполковник; Томас М., водник, командир на пешадиски вод; Леонид Иванович Татарченко, татко на Игор Татарченко, загинат војник; Вадим Трубин, водник, специјалец; Владимир Уланов, капетан; Тамара Фадеева, лекар-бактериолог; Људмила Харитончик, сопруга на Јуриј Харитончик, загинат поручник; Ана Хакас, службеничка; Валериј Худјаков, мајор; Валентина Јаковлева, заставник, началник на тајна служба...